

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ОБ'ЄДНАННЯ ЯК ПРОЯВ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕТНІЧНИХ МЕНШИН В 90-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Хрящевська Л.М.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

Розглянуто процес відродження національних меншин в умовах становлення української державності на основі діяльності організацій національних меншин. Виділені принципи та функції діяльності національно-культурних об'єднань, показано, що в процесі інтеграції в українське суспільство зі збереженням і розвитком етнічних ознак, національно-культурні організації прагнули сформувати українського громадянина.

Ключові слова: діяльність, відродження, об'єднання, етнічні меншини, національно-культурні товариства, заходи, благодійні фонди, недільні школи, організації, духовні потреби.

Постановка проблеми. Складність та багатааспектність проблеми відродження національних меншин зумовлюють чималий інтерес до неї з боку науковців, оскільки етнічний ренесанс – складне та багатоконпонентне явище. З метою докладного, найбільш повного вивчення процесу етнокультурного відродження необхідно зробити його багаторівневий зріз, дослідити кожен із компонентів. Національне відродження торкається передусім духовної сфери життя суспільства, розпочинаючись з самопізнання, з отожднення себе з представниками якогось окремого етносу і з усвідомленої необхідності краще знати історію свого народу, його мову, культуру, традиції, його місце серед інших народів світу. Одним з проявів етнічного відродження національних меншин є створення та діяльність національно-культурних організацій, які об'єднують людей з метою здійснення різноманітних заходів, спрямованих на сприяння етнічному відродженню тієї чи іншої меншини. Існування національно-культурних об'єднань дозволяє громадянам, що не належать до титульного етносу, найбільш повно реалізувати право на вивчення своєї етнічної культури, мови, традицій, що за важких економічних умов держава не завжди може забезпечити. Одним із напрямків діяльності національно-культурних об'єднань є освіта, адже саме вона є базовою основою духовності народу, яка повинна формуватися на традиційній системі цінностей. В багатьох випадках роботу доводиться розпочинати з вивчення мови своєї національності, адже така робота раніше фактично не проводилась.

Національно-культурне відродження етнічних меншин, природно, не вичерпується функціонуванням різноманітних організацій та об'єднань, але так як діяльність цих об'єднань, що роблять свій вагомий внесок у розвиток культур етнічних меншин, а оскільки представники цих меншин є також громадянами України, то і в розвиток української держави загалом, є складовою частиною цього процесу, то ці організації також заслуговують на всебічне вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перш за все, слід відзначити праці, присвячені вивченню історії окремих національних меншин, що мешкають на території України. Це, зокре-

ма, роботи таких дослідників, як В. Єременко, Б. Чирко, І. Кудряченко, А. Кудряченко, І. Мигонич, І. Гранчак, О. Софій, М. Шестопал, В. Сергійчук, М. Товт, В. Боєчко, В. Ворона, Т. Рудницька, В. Бокас, І. Курас [1]. В цих статтях на матеріалі нещодавно відкритих архівних джерел розглядається історія проживання окремих етносів на території України, аналізується сумісне проживання представників іноетнічного населення і українців.

Окремих проблемам етнічних меншин присвячені роботи таких дослідників, як М. Вівчарик, О. Картунов, О. Маруховська, С. Кульчицький, О. Майборода, В. Панібудьласка та інших [2]. Аналізу літератури, що стосується проблем національних меншин у ХХ столітті, присвячена монографія О. Рафальського [3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналізуючи процес національно-культурного розвитку національних меншин, дослідники висвітлюють в науковій літературі головним чином етнополітичну базу розвитку міжнаціональних відносин на сучасному етапі, зупиняються на історії розвитку окремих національних меншин, що мешкають на території сучасної української держави, на основі нещодавно відкритих джерел висвітлюють історію депортації населення і сучасні проблеми, пов'язані з відновленням історичної справедливості та поверненням населення на місця колишнього проживання, проте практично не розглядають діяльність національно-культурних об'єднань етнічних меншин в умовах розбудови української державності як складову частину загального процесу етнічного ренесансу.

Метою даної статті є аналіз процесу відродження національних меншин в умовах становлення української державності на основі діяльності організацій національних меншин. Для досягнення поставленої мети, автор намагатиметься відобразити процес відродження національних меншин в умовах становлення української державності на основі діяльності організацій національних меншин, висвітлити процес утворення організацій національних меншин.

Процес національно-культурного відродження етнічних меншин має багато різних проявів. Одним з таких проявів є створення та діяль-

ність національно-культурних організацій, які об'єднують людей з метою здійснення різноманітних заходів, спрямованих на сприяння етнічному відродженню тієї чи іншої меншини.

Національно-культурне об'єднання (під цим поняттям ми розуміємо всі форми національних об'єднань), або, як визначає Е. П. Архипенко, національно-культурний центр – це соціальний інститут, що репрезентує один із механізмів культурно-національної автономії і новий тип культурно-дозвільної організації, що ставить перед собою завдання культурної консолідації певного етносу, відродження, розвитку і популяризації національної духовної культури у всіх її проявах [4, с. 9]. Існування національно-культурних об'єднань дозволяє громадянам, що не належать до титульного етносу, найбільш повно реалізувати право на вивчення своєї етнічної культури, мови, традицій, що за важких економічних умов держава не завжди може забезпечити.

Впродовж досліджуваного періоду, з набуттям організаціями досвіду роботи вдосконалювалися напрямки і методи роботи, урізноманітнювались форми національно-культурних організацій.

Впродовж дев'яностих років серед національно-культурних організацій на території України діяли регіональні общини, благодійні фонди, жіночі організації, релігійні общини, культурні об'єднання, недільні школи, студентські клуби, молодіжні організації, спортивні секції, клуби за інтересами тощо.

Розпочався процес національного відродження, що потребував створення національно-культурних об'єднань на території України ще в кінці 80-х років. З проголошенням незалежності представники національних меншин отримали змогу офіційно зареєструвати свої об'єднання. Практично відразу потому по всій території України представники національних меншин почали реалізовувати своє право на створення об'єднань через які вони б могли реалізувати свої духовні запити і захищати свої права. Але головною метою створюваних об'єднань було: розвиток гармонійних міжетнічних відносин, згуртування представників національних меншин навколо спільних етнічних інтересів, національна ідентифікація на основі рідної мови, історичної пам'яті, традицій і культури.

Кількість національно-культурних організацій особливо швидко зростала на початку 90-х років. Якщо восени 1990 року в Україні нараховувалося 84 таких об'єднання, то наприкінці 1994 року їх було вже 237 [5, с. 36].

Станом на 1995 р. в Україні були зареєстровані та діяли такі національно-культурні товариства: Всеукраїнські національно-культурні товариства – 16, Ассирійське, Німецьке, Грецьке, Польське – 2, Грузинське, Російське, Єврейські – 3, Румунські – 2, Корейське, Турків-месхетинців, Угорське, Чехословацьке. Загальна ж кількість товариств була така: Азейбардж. – 7, Єврейські – 38, Албанське – 1, Караїмське – 1, Ассирійські – 4, Киргизьке – 1, Башкирське – 1, Корейських – 6, Білоруське – 4, Кримськота-

тарські – 1, Болгарські – 8, Кримчаківські – 2, Вірменські – 13, Литовські – 2, Бурятське – 1, Німецькі – 33, Грецьке – 22, Осетинські – 2, Грузинські – 4, Польські – 22, Дагестанські – 3, Російські – 24, Русинське – 1, Турків-месхетинців – 1, Румунське – 5, Тюркомовні центри – 2, Таджикицьке – 1, Угорські – 6, Татарське – 6, Циганські – 3, Чехословацькі – 10 [5, с. 39]. Як бачимо, всі етнічні групи в 90-ті роки ХХ ст. мали змогу задовольняти свої національно-культурні потреби. В Україні функціонував ряд національно-культурних товариств, діяльність яких поширювалася на всю територію України.

В кінці 90-х років серед загальноукраїнських товариств функціонували зокрема такі, як Азербайджанський громадсько-культурний центр України ім. Нізамі Гянджеві, Асоціація єврейських організацій і громад України, Всеукраїнська асоціація болгарських національно-культурних товариств і організацій України, Демократична спілка угорців України, Естонське земляцтво в Україні, об'єднання німців «Відергебурт», Пушкінське товариство України, Республіканське товариство вірменської культури, Спілка поляків України, Українське республіканське товариство російської культури «Русь», Федерація грецьких товариств України, Федерація польських організацій в Україні, Християнсько-демократичний альянс румун України тощо [6]. Нині, за даними Державного комітету України у справах національностей та міграції, діє понад 785 громадських організацій національних меншин, 32 з яких є загальнодержавними, решта – регіональними [7].

Аналізуючи діяльність національно-культурних об'єднань можемо виділити принципи, на яких ці організації базувалися:

- добровільної участі людей, спроможних реально впливати на загальну справу;
- наявності організації, з розробленою власною концепцією діяльності і наявністю матеріальних коштів;
- спільне поле діяльності, спільні цінності і інтереси;
- автономії.

Серед основних функцій національно-культурних об'єднань виділяють:

- інтеграційні, що виявляються у встановленні контактів між людьми, які належать до тієї чи іншої національної культури;
- творчі, що включають активізацію художньої діяльності в освоєнні і розвитку національної художньої традиції;
- просвітницькі, пов'язані з пробудженням і розвитком інтересів і потребу сфері національної мови, історії, традицій і звичаїв;
- виховні, спрямовані на вирішення проблем подолання відчуженості особистості, її соціалізації, підвищення морального рівня членів національного об'єднання [4, с. 6].

Однак завдання, що реалізовувалися національно-культурними організаціями в різних сферах не обмежувалися лише репрезентацією фольклорно-етнографічних особливостей того чи іншого етносу, а в процесі інтеграції в укра-

їнське суспільство зі збереженням і розвитком етнічних ознак, прагнули сформувати українського громадянина.

В 1989 році, для координації роботи національно-культурних товариств було створено Раду національних товариств України, яку очолив лідер єврейського національного руху І. Левітас, за його даними наприкінці досліджуваного періоду Рада охоплювала представників 51 етнічної групи [8, с. 308]. В лютому 1993 року на першій всеукраїнській конференції національно-культурних товариств склад Ради був переобраний і отримав статус представницького органу національних товариств. Рада стала водночас дорадчим органом при міністерстві в справах національностей і міграції. Рада активно співпрацювала з Українським культурно-просвітницьким центром «Дружба», надавала допомогу у створенні нових товариств. З ініціативи Ради було створено фонд сприяння розвитку культур національних меншин України як державної інституції, а після його ліквідації вона співпрацювала з громадським фондом сприяння меншинам та мігрантам. На засіданнях Ради розглядалися найголовніші питання діяльності національно-культурних товариств, узагальнювався кращий досвід, виробляються узгоджені пропозиції, плани роботи тощо. Для участі в засіданнях запрошувалися представники загальноукраїнських та київських національно-культурних товариств. Рада також здійснювала опіку над засобами масової інформації, хоч і не мала свого друкованого органу [8, с. 309].

В процесі розбудови української державності постала необхідність створення відповідних органів влади, які б проводили державну політику щодо національних меншин. Згідно з законом про національні меншини, прийнятому в 1992 році, центральним органом, який повинен був вирішувати проблеми національних меншин, корегувати діяльність структурних підрозділів на місцях було Міністерство України у справах національностей та міграцій, що згодом було реорганізовано спочатку в Державний комітет в справах національностей і міграцій, потім в Державний департамент в справах національностей та міграцій при Міністерстві юстиції, а потім знов в Державний комітет в справах національностей і міграції. На місцях такими установами стали відділи, або управління в справах національностей, міграції та релігій при обласних державних адміністраціях. Новостворені установи повинні були по можливості вирішувати проблеми, з якими стикалися національно-культурні об'єднання, займатися вирішенням міграційних проблем, збирати та передавати інформацію про регіон до Державного комітету в справах національностей та міграції, репрезентувати владу на різноманітних заходах, організувати співпрацю з національними меншинами. Національно-культурні об'єднання на запити відділів в справах національностей та міграції надсилали довідки, звіти про свою діяльність.

Аналіз фактичної документації довів, що відділи в справах національностей і міграції були

не в змозі вирішити багатьох проблем, з якими зіштовхуються національно-культурні товариства. В листах, проханнях, звітах, адресованих даним установам часто містилися прохання про фінансову допомогу, або допомогу з приміщенням для нормальної роботи. Однак складна економічна ситуація 90-х років ХХ століття не могла не позначитися на можливостях держави фінансово підтримувати організації етнічних меншин. Тому в окреслений період ці установи практично могли лише проводити роз'яснювально-консультативну роботу, згадки про що ми неодноразово зустрічаємо в документах.

Національно-культурне відродження 90-х років ХХ століття цілком природно потребувало задоволення духовних потреб, серед яких не останнє місце займала можливість отримувати інформацію мовою своєї національності.

Для задоволення культурно-мистецьких потреб національних меншин України були створені та функціонували в 90-х роках ХХ століття ряд театрів, ансамблів тощо.

Для задоволення культурно-освітніх потреб національних меншин було створено Головну редакцію літератури мовами національних меншин. Реалізується щорічна програма випуску літератури мовами національних меншин України, яка спрямована на задоволення етнокультурних та освітніх потреб представників різних національностей. За останні чотири роки видано близько 350 назв книжок мовами етнічних меншин: підручників, словників, творів дитячої та художньої літератури [9, с. 271].

За участю представників громадських об'єднань національних меншин розроблено проект положення про недільну школу національних меншин України, а також комплексну програму підвищення рівня політичної культури і правової освіти представників національних та релігійних організацій. В контексті реалізації її основних заходів постійно діє лекторії з питань політичної та правової культури представників національних меншин і релігійних організацій.

Висновки з даного дослідження. Одним з проявів національно-культурного відродження етнічних меншин було створення національно-культурних об'єднань етнічних меншин, що спостерігалось з кінця 80-х років і набрало розмаху, після того, як Україна отримала незалежність.

В процесі розвитку національно-культурних організацій проходило вдосконалення форм та методів їх діяльності: наприкінці 90-х років на території України існували такі форми національно-культурних організацій, як регіональні громади – обласні, міські, сільські національні громади, релігійні об'єднання, клуби, спортивні національні секції, національні творчі колективи та спілки, жіночі клуби, національні клуби по інтересам, благодійні фонди, товариства культури тощо. Основною формою вивчення мови власної національності для представників етнічних меншин на території України були курси, недільні школи та факультативи.

У подальшому варто звернути увагу на діяльність етнічних меншин в Україні, прослідкувати

напрямки, методи та форми роботи національно-культурних товариств у ХХІ ст., що допоможе виявити певні тенденції і закономірності розвитку етнічних процесів в Україні, що сприятиме підтримувannya атмосфери запобігання конфліктів на етнічному ґрунті і розбудові демократич-

ного поліетнічного суспільства, а також сприятиме реальному формуванню нового мислення у сфері міжнаціональних відносин, яке означає зокрема повагу до соціально-культурної своєрідності кожної нації, представники яких разом складають народ України.

Список літератури:

1. Єременко В., Чирко Б., Калакура О. Поляки в Україні // Віче. – 1993. – № 2. – С. 128-130; Євтух В. Б., Чирко Б. В. Німці в Україні (1920-ті – 1990-ті рр.). – К.: Інтел, 1994. – 183 с.; Кудрченко І. Д. Доля німців України // Трибуна. – 1993. – № 6. – С. 26-27; Кудряченко А. І. Німці України: минуле і сьогодення // Розбудова держави. – 1994. – № 5. – С. 19-23; Мигович І., Гранчак І. Угорці в Україні // Віче. – 1998. – № 7. – С. 143; Софій О. Роми України // Відкритий світ. – 1998. – № 2. – С. 4-5; Шестопа М. Євреї на Україні: іст. дов. – К.: Оріяни, 1998. – 196 с.; Сергійчук В. І. Німці в Україні. – К., 1994. – 59 с.; Товт М. Проблеми розвитку угорської нац. меншини в сучасній Україні // Нова політика. – 1997. – № 3. – С. 24-28; Боєчко В. Молдаване в Україні // Віче. – 1993. – № 3. – С. 100-111; Ворона В. Білоруси в Україні: Національне відродження на порозі ХХІ ст. // Віче. – 1995. – № 8. – С. 104-112; Рудницька Т. М. Національні групи та мовні процеси на Україні // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – № 5. – С. 145-155; Курас І. Євреї в незалежній Україні: проблеми наукових досліджень // Політика і час. – 1994. – № 7. – С. 42-46.
2. Вівчарик М. М. Поєднані долею єдиною. Національні меншини в умовах розбудови незалежної демократичної України // Відродження. – 1993. – № 1. – С. 11-12; Картунов О., Маруховська О. Етнічний ренесанс (концепція ланцюгової реакції) // Мала енциклопедія етнодержавознавства / Упор. Римаренко Ю. І. – К.: Довіра, Генеза, 1996. – 942 с. – С. 473; Алексеев Ю. М., Кульчицький С. В., Слюсаренко А. Г. Україна на зламі історичних епох. Державотворчий процес 1985-1999 рр. – К.: ЕксОб, 2000. – 294 с.; Майборода О. Російський націоналізм в Україні (1991-98 рр.) / Центр дослідження національної безпеки при Національному університеті «Києво-Могилянська академія». – К., 1999. – 27 с.
3. Рафальський О. О. Національні меншини у ХХ ст.: історіографічний нарис / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К., 2000. – 445 с.
4. Архипенко Е. П. Національний культурний центр: принципи діяльності, тенденції розвитку, умови, напрямки і форми роботи // «Всі ми твої діти, України» (Інформаційно-методичний збірник). – Вип. 4. – К., 1998. – 47 с. – С. 9.
5. Національно-культурні товариства України // Інформаційний бюлетень Міністерства України в справах національностей, міграції та культур. – 1995. – № 1. – С. 36, 39.
6. Шляхом міжнаціональної злагоди. Вісник Міністерства України у справах національностей та міграції. – 1996 липень. – № 4. – 40 с.
7. Москаль Геннадій. Міжетнічне – значить всеукраїнське // Голос України. – 2003. – 17 січня.
8. Національні меншини України у ХХ ст.: політико-правовий аспект. – К.: УПЕІНД, 2000. – 356 с.
9. Литвин В. Розвиток української державності 90-ті роки ХХ століття. – К., 2001.

Хрящевская Л.М.

Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского

НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЕ ОБЪЕДИНЕНИЯ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ЭТНИЧЕСКИХ МЕНЬШИНСТВ В 90-Х ГОДАХ ХХ ВЕКА

Аннотация

Рассмотрен процесс возрождения национальных меньшинств в условиях становления украинской государственности на основе деятельности организаций национальных меньшинств. Выделенные принципы и функции деятельности национально-культурных объединений, показано, что в процессе интеграции в украинское общество с сохранением и развитием этнических признаков, национально-культурные организации стремились сформировать украинского гражданина.

Ключевые слова: деятельность, возрождение, объединение, этнические меньшинства, национально-культурные общества, мероприятия, благотворительные фонды, воскресные школы, организации, духовные потребности.

Hryashchevskaya L.M.

Mykolaiv National University named after V.O. Sukhomlynskoho

**NATIONAL AND CULTURAL ASSOCIATIONS
AS DISPLAY OF NATIONAL REVIVAL AND DEVELOPMENT
OF ETHNIC MINORITIES ARE IN 90 YEARS OF XX OF CENTURY**

Summary

The process of revival of national minorities is considered in the conditions of becoming of the Ukrainian state system on the basis of activity of organizations of national minorities. Distinguished principles and functions of activity of national and cultural associations, it is shown that in the process of integration in Ukrainian society with maintenance and development of ethnic signs, national and cultural organizations aimed to form the Ukrainian citizen.

Keywords: activity, revival, association, ethnic minorities, national and cultural societies, measures, benevolent funds, sunday-schools, organizations, spiritual necessities.